

ОСВІТА ДОРΟΣЛИХ

УДК 374.7.091.212.-053.2.-056.22.-056.24

СОЦІАЛЬНЕ ЗАЛУЧЕННЯ ДОРΟΣЛИХ ЛЮДЕЙ З ІНВАЛІДНІСТЮ ЧЕРЕЗ ОСВІТНЮ ІНКЛЮЗІЮ

Катерина Кучина

Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького

Анотація:

У статті розглянуто особливості впровадження освітньої інклюзії як одного з напрямів соціального залучення дорослих людей з інвалідністю. Розкрито сутність феноменів соціального відчуження / залучення. Методами дослідження обрано аналіз, синтез, систематизація, опис. Актуалізовано необхідність освіти дорослих людей з інвалідністю, уточнено розуміння інклюзії в широкому смислі, конкретизовано категорії відчуження / залучення. Висвітлено практичне значення результатів, що полягає в інтегуванні перспективних освітніх ідей щодо впровадження освітньої інклюзії для дорослих людей з інвалідністю. Окреслено перспективи наукових розвідок, що передбачають насамперед з'ясування можливостей залучення дорослих людей з інвалідністю до сфер формальної та неформальної освіти.

Ключові слова:

інклюзія; інклюзивний підхід; інтеграція; освітня інклюзія; освіта дорослих; соціальне відчуження / залучення.

Анотация:

Кучина Екатерина. Социальное включение взрослых людей с инвалидностью через образовательную инклюзию.

В статье рассмотрена сущность феномена социального отчуждения / включения, определены особенности внедрения образовательной инклюзии как одного из направлений социального включения взрослых людей с инвалидностью. Методами исследования выбраны анализ, синтез, систематизация, описание. Конкретизированы категории отчуждения / включения на основе результатов исследования, актуализирована необходимость образования взрослых людей с инвалидностью. Раскрыто практическое значение результатов, заключающееся в интеграции перспективных образовательных идей по внедрению образовательной инклюзии. Определены перспективы дальнейших научных исследований, предполагающие выяснение возможностей включения взрослых людей с инвалидностью в сферы формального и неформального образования.

Ключевые слова:

инклюзия; инклюзивный подход; интеграция; образовательная инклюзия; образование взрослых; социальное отчуждение / включение.

Resume:

Kuchyna Kateryna. Social inclusion of the disabled adults by means of educational inclusion.

The article deals with the essence of the phenomenon of social exclusion/inclusion, the peculiarities of introduction of educational inclusion are specified as one of the directions of social inclusion of the disabled adults. Methods of research include analysis, synthesis, systematization, description. The results of the research consist in the specification of the exclusion/inclusion categories, in the actualization of the necessity of the education of the disabled adults. Practical value consists in the integration of promising educational ideas on the introduction of educational inclusion. Prospects of the scientific research are to find out the possibilities of including the disabled adults into the field of formal and non-formal education.

Key words:

inclusion; inclusive approach; integration; educational inclusion; adult education; social exclusion/inclusion.

Постановка проблеми. Соціально-економічні реалії в країні не позбавлені соціальної несправедливості, нерівності й поляризації суспільства: наявна дискримінація прав деяких категорій населення, обмеження доступу до ресурсів. На шляху розвитку й соціального прогресу українського суспільства перешкодою стає соціальне відчуження. Для покращення рівня життя всіх людей, раціонального використання ресурсного потенціалу населення, соціальні інститути повинні створювати умови для подолання цього явища. Протиставленням відчуженню є соціальне залучення, що постає як усунення причин останнього і як умова покращення життя людей.

В Україні, в умовах економічної нестабільності, кризового стану гуманітарної сфери, люди з інвалідністю стали однією з найбільш соціально незахищених і відчужених верств населення. Вони не здатні в звичайних

умовах на рівних конкурувати на ринку праці. Для цих людей є високі ризики ізоляції від суспільного життя через непристосованість інфраструктури до їхніх потреб. Здобуття освіти підвищило б їхні шанси на отримання гідної роботи й покращення рівня життя.

За даними Всесвітньої організації охорони здоров'я, у світі налічується понад 500 мільйонів осіб з інвалідністю. В Україні їх понад 2,8 мільйони, тобто 6,1% від загальної чисельності населення, причому майже 80% осіб з інвалідністю – це люди працездатного віку. Кількість осіб з інвалідністю в нашій країні щорічно збільшується. Десять років тому їх кількість становила 5,3%, а сьогодні ситуація ускладнюється наслідками воєнних дій на Сході України. Моральним обов'язком суспільства стає зосередження зусиль щодо запобігання соціальному відчуженню.

У Державній цільовій програмі «Національний план дій з реалізації Конвенції про права осіб з інвалідністю» на період до 2020 року передбачено забезпечення рівного доступу до освіти; збільшення кількості місць у навчальних закладах для осіб з інвалідністю. Попри те, що в систему формальної освіти інклюзія вже впроваджується, дорослі люди з інвалідністю не беруть участі в неформальному навчанні. Однією з причин цього є недостатнє розуміння окресленої проблеми й підходів до її розв'язання. Актуальність проблеми соціального залучення посилюється ситуацією на Південному сході України, зокрема в Запорізькій області, де зростає безробіття, спостерігається низький рівень життя людей з інвалідністю. З огляду на те, що окреслена проблема є актуальною для України загалом, результати дослідження можуть бути використані в інших регіонах.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Феномен соціального відчуження й соціального залучення як соціального явища вивчали зарубіжні дослідники, зокрема М. Астоянц, Р. Аткинсон, П. Абрахамсон, В. Джадд, Дж. Девіс, Н. Кабір, Р. Кастел, Р. Левітас, Р. Ленуар, С. Паугам, Р. Рендольф, А. Турейн та ін. Аналіз порушених питань наведено в роботах представників світової економічної думки – У. Бека, Ф. Броделя, Ф. Вільямса, К. Гриффіна, А. Льюїса, А. Сена та ін. Проблеми соціального залучення через освітню інклюзію досліджували зарубіжні вчені, серед яких – Д. Барбер, Т. Бут, Ч. Веббер, Д. Деспелер, Т. Лорман, Т. Мітлер, К. Стафофорд, Д. Роза, Д. Харві.

У суспільно-політичному й психолого-педагогічному дискурсі терміни «соціальне відчуження / залучення» трапляються рідко. Означена тематика стала предметом вивчення таких науковців, як О. Акіліна, С. Бабенко, О. Балакірева, О. Давидюк, В. Дмитрук, Р. Жиленко, В. Звонар, Н. Ільченко, Е. Лібанова, А. Кондиріна, Г. Ліхоносова, О. Макарова, С. Оксамитна, Ю. Савельєва, Н. Толстих, В. Хмелько та ін. В Україні різні аспекти порушеної проблеми вивчали С. Биконя, Д. Богиня, І. Бондар, В. Геєць, А. Колот, В. Лич, Е. Лібанова, В. Мандибура, В. Новиков, І. Сахань, А. Чухно та ін. Вітчизняні науковці, зокрема Ю. Богінська, Л. Будяк, Л. Вавіна, Н. Ворон, О. Глузман, М. Євтух, І. Зверева, Т. Ілляшенко, А. Капська, О. Карпенко, Л. Міщик, Н. Мирошніченко, Ю. Найда, Г. Овчаренко, П. Плотніков, Н. Софій, С. Хлебик та ін., розглядають різні аспекти соціального відчуження через інклюзію. У роботах В. Бондаря, Л. Волкової, І. Гілевич, В. Засенка, Г. Махортової, В. Синьова, Л. Тигранової,

Л. Шипіциної особлива увага приділяється питанням надання допомоги особам з інвалідністю в освітньому процесі. Проте здебільшого дослідники сутністю інклюзії вважають навчання дітей (школярів, студентів), а проблеми освіти дорослих людей з інвалідністю залишаються поза межами наукових дискурсів.

Науковим потенціалом для соціального залучення через інклюзивне навчання можуть стати здобутки теорії освіти дорослих. Хоча у світовій науці питання, пов'язані з освітою дорослих, почали розглядати ще на початку минулого століття, у вітчизняній педагогіці дослідження активізувались лише наприкінці 90-х років ХХ ст. У контексті нашого дослідження особливого значення набувають основні положення та принципи теорії освіти дорослих (О. Аніщенко, С. Архипова, В. Горшкова, А. Даринський, С. Змейов, М. Ноулз, О. Огієнко, С. Прийма, Л. Сігасва та ін.); вивчення специфіки мотивації освітньої діяльності дорослих (Т. Василькова, Ф. Пеггелер, Є. Радлинська, Л. Сухорукова та ін.); розкриття особливостей взаємодії суб'єктів навчання дорослих (Ю. Кулюткін, А. Ситник, Г. Сухобська та ін.); уточнення методів, форм і технологій навчання дорослих (М. Громкова, А. Марон, Л. Монахова, Л. Лук'янова, Н. Ничкало та ін.); аналіз інноваційних змін у системах освіти дорослих (М. Каган, В. Панасюк, В. Подобед, А. Ширина та ін.).

Узагальнення наукових матеріалів свідчить про об'єктивну потребу українського суспільства в науковому осмисленні реалізації ідей освіти дорослих як одного з напрямів соціального залучення всіх верств населення взагалі й людей з інвалідністю зокрема.

Формулювання цілей статті. Мета статті – з'ясувати особливості освіти дорослих людей з інвалідністю як одного з напрямів соціального залучення, уточнити сутність феноменів «соціальне відчуження / залучення».

Робота виконана відповідно до тематичного плану наукових досліджень Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького (проект прикладного дослідження за рахунок видатків Державного бюджету «Розробка Концепції регіону, що навчається, як підгрунтя ефективної регіональної освітньої політики» (на прикладі Запорізької області) ДР №0116U001527).

Виклад основного матеріалу дослідження. На сьогодні сталих українськомовних аналогів категорій «social inclusion» та «social exclusion» ще немає. В українсько- й російськомовній літературі вживаються як терміни «інклюзія» – «залучення», «включення» і «ексклюзія» –

«відчуження», «відторгнення», «виключення». Названі концепти не мають єдиного наукового визначення й однозначного підходу й у зарубіжних джерелах.

Соціальне відчуження є багатомірним явищем, яке стримує розвиток суспільства через неможливість повноцінної участі всіх громадян в економічному, соціальному або політичному житті. Євросоюз визначає соціальне відторгнення як процес, за якого окремі групи населення або окремі люди не мають можливості цілком брати участь у суспільному житті через свою бідність, брак базових знань і можливостей або внаслідок дискримінації. Для розв'язання окреслених проблем необхідні комплексні підходи, а саме – актуалізація соціального залучення (включення). На цьому наголошувалось у Національній доповіді «Україна: на шляху до соціального залучення» [9].

До груп соціально відчужених потрапляють люди, які «випадають» з цивілізаційного контексту через життєві обставини, бідність, хвороби тощо. Явище соціального відчуження, як і соціального залучення, не статичне. Г. Ліхоносова зауважує, що «для кожної людини є ризик опинитися поза суспільством. Соціально незахищені категорії населення значною мірою представлені серед тих, хто вважається відчуженим, але не всі особи в цих групах є відчуженими, при цьому не всі відчужені особи належать до таких груп» [7, с. 52].

Соціальна ексклюзія – не тільки науковий, а й соціально-політичний концепт, часто пов'язаний з проблемами маргіальності або депривації. Як зазначає Е. Гідденс, «виняток не означає градації нерівності, але є механізмом, що віддаляє групи людей від головного соціального потоку» [3, с. 51–58]. Це поняття неоднозначне, воно має різні економічні, соціальні й політичні аспекти. Соціальна ексклюзія розуміється і як багатомірний кумулятивний процес, що порушує соціальні зв'язки індивідів або груп і перешкоджає їхній участі в житті суспільства, і як становище людини, індивіда або груп, що виникає внаслідок цього процесу.

За визначенням Європейської Комісії, соціальне залучення – це процес, що забезпечує для тих, хто має ризик соціального відторгнення, можливості й ресурси, необхідні для того, щоб цілком брати участь в економічному, соціальному й культурному житті, досягти рівня життя й добробуту, що відповідає стандартам у суспільстві, де вони живуть [9, с. 29]. Соціальне залучення постає як бажана ситуація, за якої всі члени суспільства мають достатні можливості й ресурси для повноправної та повноцінної участі в усіх сферах суспільного

життя, а за рівнем забезпечення соціальної безпеки вони перебувають у межах, які вважаються нормальними для певного суспільства [1].

Інклюзія – це процес, що відбувається з індивідами (соціальними групами), а інтеграція – процес, що відбувається в самому суспільстві. Інклюзія являє собою активний процес розвитку почуття належності індивіда або групи до спільноти, що веде до соціальної інтеграції.

Термін «інклюзивна освіта» вперше використано в Саламанкській декларації про принципи, політику й практичну діяльність у сфері освіти осіб з особливими потребами. У Програмі дій щодо осіб з особливими потребами, ухваленій на конференції, рекомендується розробити програми пільгового забезпечення доступу до освіти дорослих з особливими потребами: «повинні бути розроблені спеціальні курси, які відповідали б потребам і вимогам різних груп дорослих людей з вадами» [13]. Цей курикулум став першим міжнародним документом, який підкреслив необхідність проведення освітніх реформ у напрямі інклюзивної освіти.

Необхідність активного впровадження освітньої інклюзії відображається в Загальній декларації ООН про права людини (1948), у Декларації ООН про права інвалідів (1975), Стандартних правилах забезпечення рівних можливостей для інвалідів (1993) та ін. Так, у 2008 р. на 48 Міжнародній конференції ЮНЕСКО підкреслювалося, що інклюзивне навчання відіграє важливу роль у досягненні гуманітарного, соціального та економічного розвитку. Міжнародні документи у сфері освіти визнають на законодавчому рівні права осіб з особливими освітніми потребами на здобуття знань у дошкільних, загальноосвітніх, професійно-технічних і вищих навчальних закладах.

Сьогодні в нашій країні впровадження інклюзивного навчання офіційно визнано як напрям розвитку освіти, що потребує дослідження його організації на всіх рівнях безперервної освіти. Відповідні положення декларуються в Законах України «Про освіту», «Про дошкільну освіту», «Про загальну середню освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту», проте реальні спроби залучити дітей і дорослих з особливостями розвитку до освітнього процесу поки що стикаються з безліччю перешкод. Для України інклюзивна освіта є педагогічною інновацією, вимогою часу, а з моменту ратифікації Конвенції ООН про права осіб з інвалідністю – одним з міжнародних зобов'язань держави. Проте в законодавстві України наявне протиріччя між

задекларованим правом на рівний доступ до всіх ланок освіти для всіх людей і недостатньою можливістю його реалізувати через брак умов для інклюзивної форми надання освіти. Водночас сьогодні інновації інклюзії деякою мірою впроваджуються в систему формальної освіти, а дорослі люди з інвалідністю до неформальної освіти не залучаються.

Мета інклюзії в освіті полягає в ліквідації соціальної ізоляції, відторгнення, виключення, що є наслідком негативного ставлення до різноманітності з погляду раси, соціального стану, етнічного походження, релігії, статі й здібностей. Інклюзивна освіта є умовою більш широкої соціальної інклюзії. Ми розуміємо інклюзію так:

– як освітню концепцію, важливу для формування політики й стратегій, спрямованих на усунення причин і наслідків дискримінації, нерівності й виключення (проте поки що реалізація цієї концепції вимагає нових зусиль науковців і практиків);

– як динамічний процес, спрямований на пошук ефективних способів урахування питання багатоманітності осіб, які навчаються для задоволення освітніх потреб;

– як освітню технологію, що уможливує заходи для забезпечення присутності, участі й досягнень кожного за умови підвищеної уваги, небайдужості й морального обов'язку. Вона передбачає збирання, узагальнення й оцінку інформації з різних джерел для вдосконалення освітньої політики і практики, заохочення до навчання;

– як можливість створення умов для присутності, участі й досягнень кожного. Термін «присутність» означає місце навчання людей і те, наскільки регулярно вони його відвідують; термін «участь» відображає якість їхнього навчального досвіду; термін «досягнення» стосується не лише результатів тестів чи екзаменів, а охоплює також результати навчання в межах усіх навчальних планів і програм;

– як необхідність підвищеної уваги до людей «групи ризику», для яких вірогідні виключення чи низька успішність. Підкреслимо: попри те, що в систему формальної освіти інклюзія вже впроваджується, проте дорослі люди з інвалідністю не беруть участі в неформальному навчанні. На нашу думку, основним механізмом підвищення їхнього соціального статусу є здобуття освіти протягом життя.

С. Прийма доводить, що необхідним чинником, який протистоїть інволюційним процесам, регулює хід органічного розвитку людини й підвищує рівень соціального залучення кожного індивідуума в суспільстві стає освіта дорослих [12, с. 77].

Питання організації освіти дорослих регулюються Кодексом законів про працю України, Цивільним кодексом України, законами України «Про освіту», «Про професійно-технічну освіту», «Про вищу освіту» та ін. Проте вищевказані нормативно-правові документи та інші освітні курикулуми не враховують всієї специфіки й рівнів організації освіти дорослих. Сьогодні українське законодавство у сфері освіти дорослих спирається на нормативно-правову традицію, сформовану в колишньому СРСР щодо сфери підвищення кваліфікації й перепідготовки спеціалістів, що, звичайно, не відповідає сучасним вимогам. Це актуалізує розроблення нових нормативно-правових документів щодо освіти дорослих. Концепція освіти дорослих в Україні декларує необхідність кодифікації нормативно-правових актів, спрямованих на реформування, розвиток та інноваційно-технологічне забезпечення освіти дорослих [5].

Метою освіти дорослих є задоволення освітніх потреб, розвиток наявних і прихованих здібностей, сприяння досягненню індивідуальних цілей навчання й самореалізації особистості. Освіта дорослих постає засобом досягнення економічного розвитку, гарантією громадянського прогресу й демократичного устрою суспільного життя, унікальним соціальним інститутом, здатним не тільки розвивати й примножувати людський капітал, а й впливати на майбутнє особистості, суспільства, держави. Освіта дорослих спрямована на особистісне зростання, практичне просвітництво, дисемінацію й модерацію досвіду, досягнення соціального статусу тощо.

Сучасна практика освіти дорослих спирається на: ідеї про провідну роль дорослого в процесі навчання, його прагнення до самореалізації, самостійності, самоврядування; наявність у суб'єкта навчання життєвого досвіду, мотивації до навчання, як до розв'язання важливої життєвої проблеми й досягнення конкретної мети; перспективи використання набутих у процесі навчання знань, умінь і навичок; детермінованість навчальної діяльності тимчасовими, просторовими, побутовими, професійними, соціальними факторами, які або обмежують процес навчання, або сприяють йому; організацію процесу навчання як спільної діяльності того, хто навчається, і того, хто навчає, на всіх його етапах планування, реалізації, оцінювання і, певною мірою, корекції [4, с. 96].

У процесі навчання дорослих поєднуються як традиційні (частка яких є незначною), так і специфічні форми (класичні курси, спрямовані на набуття, розвиток і покращення знань, умінь і навичок; інтенсиви, що сприяють досягненню

навчальної мети за короткий час; курси «занурення», які є варіантом інтенсивів; інтерактиви; стажування, що надають можливість досвіду у виробничій діяльності; дистанційне навчання, самоосвіта тощо). На наше переконання [6, с. 243], специфіка процесу навчання дорослих полягає не лише в накопиченні знань і навіть не у формальному проголошенні необхідності формування світогляду, а в пріоритеті розвитку мислення, осмислення себе у світі. Змістовим наповненням і пріоритетним складником освіти дорослих мають бути культурно-національні й загальнолюдські цінності. Особливої уваги потребує розгляд нових вимог до результатів освіти дорослих. Насамперед йдеться про надання таких освітніх послуг, які передбачають гарантовану якість і набуття професійних компетентностей. П. Джарвіс [11, с. 56–57] підкреслював, що ті, хто навчають, повинні організовувати навчання дорослих у властивому кожному темпі; використовувати різні стилі навчання залежно від характеру взаємодії з тими, хто навчається; забезпечувати більш індивідуалізоване навчання.

Хоч інклюзивний підхід в освіті відомий уже понад двадцять років, найбільше він використовується лише у формальній освіті й таке вузьке розуміння інклюзії не веде до бажаних результатів і належного включення всіх людей з інвалідністю в життя суспільства. Тому ми пропонуємо сприймати інклюзію в ширшому розумінні – як процес збільшення можливостей участі людини з інвалідністю й у неформальній освіті і як процес зниження її ізоляції.

При цьому необхідним є врахування таких принципів освіти дорослих: визнання права на освіту в будь-якому віці; оперативне й максимальне забезпечення освітніх потреб кожного громадянина; системність в особистісному й професійному розвитку; доступність, безперервність і наступність освіти; взаємодія й партнерство державних органів, НГО в забезпеченні розвитку освіти дорослих; урахування особливостей культурно-освітніх потреб різних категорій дорослого населення; відповідність державним вимогам і освітнім стандартам [5].

Умовою імплементації інклюзивного підходу в освіту дорослих України є створення спеціальних умов для навчання – дотримання принципу доступності, що передбачає подолання перешкод, які заважають людям з інвалідністю користуватися своїми правами, і є ключовим фактором їхньої участі в житті суспільства. І. Колесникова [10] конкретизує основні бар'єри, які наявні в навчанні дорослих з інвалідністю – фізичні, психологічні, соціальні, освітні,

морально-вольові. Чи не найпершим бар'єром є нездатність ідентифікувати себе з роллю людини, яка успішно навчається й має перспективи подальшого застосування набутого освітнього досвіду в різних сферах діяльності та спілкування. У такому разі необхідна зовнішня підтримка, що дає змогу сформувати відповідну освітню мотивацію, потребу в нових знаннях.

Завдання андрагога – створити умови, що сприяють розвитку особистості. Ефективним є залучення слухачів до групових форм діяльності, моделювання, рефлексія, спільне створення творчих продуктів. Освітній процес повинен сприяти розширенню сфери соціального оточення, створенню умов для включення в систему соціального партнерства [10].

Слушною щодо порушеного питання є думка А. Герасименко та О. Шевцової про навчання студентської молоді з інвалідністю. Автори вважають, що найважливішим є період адаптації до умов навчання у вищому навчальному закладі, набуття нового статусу, засвоєння нових соціальних ролей. Негативність ситуації для студентів з особливими освітніми потребами посилюється й тим, що майже всі вони відчувають обмежене спілкування з однолітками, фізичне нездужання, часто позбавлені можливості вільного пересування, незахищені від інформаційного впливу, який забезпечують електронні засоби масової інформації, що для цієї групи юнацтва є ледь не єдиним засобом зв'язку з зовнішнім світом [2, с. 41].

На думку О. Шевцової, альтернативою очного навчання може стати дистанційне навчання осіб з інвалідністю [15]. Ми не поділяємо цілком думку цієї дослідниці та інших науковців щодо беззаперечної доцільності впровадження дистанційного навчання для людей з інвалідністю, яке, попри позитивні моменти, не розв'язує проблему соціалізації, значно посилює ізоляцію, ігнорує розвиток мотивації і, як наслідок, не завжди є продуктивним. Зауважимо, що через низький рівень життя ця категорія людей та їхні сім'ї не завжди спроможні придбати комп'ютер.

Перешкодами до здобуття формальної чи неформальної освіти є непристосованість навчальних закладів до навчання цієї категорії студентів, непідготовленість викладацького складу, низький ступінь толерантності інших студентів до осіб з інвалідністю. Для розв'язання окреслених проблем слід скористатися міжнародною практикою організації навчання осіб з інвалідністю, яка поєднує інтеграцію з життям соціуму, де створюються сприятливі умови для повноцінної взаємодії та партнерства зі здоровими людьми, а також інформаційного

простору для навчання людей з обмеженнями життєдіяльності, пристосованого до стану інвалідності [10]. Ці напрями є перспективними й для нашої держави. Упровадження успішного світового досвіду залучення людей з інвалідністю до сфер формальної та неформальної освіти в Україні сприятиме формуванню громадянського суспільства.

Наші дослідження підтверджують, що молоді люди з інвалідністю, намагаючись інтегруватись у суспільство, не завжди досягають результату через брак соціальних компетенцій, належних вольових якостей, зміненої мотивації, пасивності, стереотипів минулого й психологічної залежності від допомоги. Люди з інвалідністю, які сьогодні досягли 20-30 років – це ті, хто був суб'єктами ізоляції (домашнє навчання) і сегрегації (перебування в інтернатах). Деякі з них набули ознак відчуження через депривацію. Для успішного навчання необхідно, щоб зміст, методи навчання та організаційно-педагогічні умови були наближені до конкретної людини з урахуванням комплексу її психофізіологічних можливостей і соціального досвіду.

Отже, ми пропонуємо сприймати інклюзію в ширшому розумінні як процес збільшення можливостей участі людини з інвалідністю й у неформальній освіті, як можливість зниження ступеня її ізоляції, оскільки основним завданням інклюзії в освіті є ліквідація соціальної ізоляції. Освітній процес повинен бути спрямований на розширення сфери соціального оточення людей з інвалідністю, створення умов для їхнього включення в систему соціального партнерства.

Питання впровадження інклюзивного навчання дорослих розглядалися також серед інших під час Міжнародних днів освіти дорослих (6-8 жовтня 2016 р., Запоріжжя-Мелітополь) [8], метою яких було сприяння розробленню освітньої політики в галузі освіти дорослих і формування в жителів регіону

розуміння цінності освіти впродовж життя. У численних заходах узяли участь вітчизняні й зарубіжні фахівці в галузі освіти дорослих, зокрема з Німеччини, Білорусі, Латвії, а також близько тисячі мешканців області. Фахівці надали пропозиції щодо необхідності наукового обґрунтування освіти дорослих з інвалідністю, поєднання основних інноваційних підходів до навчання, урахування принципів освіти дорослих. Науковці й практики виходили з того, що основним механізмом організації навчання дорослих з інвалідністю є створення спеціальних умов для навчання, дотримання принципу доступності, що передбачає усунення перешкод, які заважають людям з інвалідністю користуватися своїми правами, а саме: непристосованість навчальних закладів до навчання цієї категорії студентів; невідповідність викладацького складу; низький ступінь толерантності до осіб з особливими освітніми потребами тощо [14].

Прикладом реалізації ідей освіти дорослих з особливими освітніми потребами є проекти благодійної організації «Благодійне об'єднання «Соціальний фонд» (м. Мелітополь, Запорізька обл.). Система роботи розрахована на молодь з інвалідністю, яка прилучається до навчання й культурно-освітніх програм, що сприяє соціальному залученню, відкриває перспективи життєвого успіху. Окрема увага приділяється проектам, спрямованим на формування громадянської свідомості й політико-правової компетентності.

Висновки. Отже, феномени соціального відчуження / залучення вимагають подальших комплексних досліджень. Одним з напрямів соціального залучення людей з інвалідністю до економічного, соціального й культурного життя є освітня інклюзія.

Перспективи наукових розвідок вбачаємо в з'ясуванні можливостей залучення дорослих людей з інвалідністю до сфер формальної та неформальної освіти.

Список використаних джерел

1. Акіліна О. В. Соціальне відторгнення: європейський досвід та українські реалії [Електроний ресурс] / О. В. Акіліна. – Режим доступу : http://www.vidkrytochi.org.ua/2015/11/blog-post_25.html (20. 06. 2017).
2. Актуальні проблеми навчання та виховання людей в інтегрованому освітньому середовищі: тези доповідей. – К. : Університет «Україна», 2011. – 470 с.
3. Астоянц М. С. Социальная инклюзия: попытка концептуализации и операционализации понятия / М. С. Астоянц, И. Г. Россихина // Известия Южного федерального университета. Педагогические науки. – 2009. – № 12. – С. 51–58.
4. Змеєв С. И. Технология образования взрослых: учеб. пособ. / С. И. Змеєв. – М. : ИЦ «Академия», 2002. – 160 с.
5. Концепція освіти дорослих в Україні / укл. : Лук'янова Л. Б. – Ніжин : ПП Лисенко М. М., 2011. – 24 с.

References

1. Akilina, O. V. *Social exclusion: European experience and Ukrainian realities* Retrieved from: http://www.vidkrytochi.org.ua/2015/11/blog-post_25.html [in Ukrainian]
2. *Relevant problems of education and upbringing of people in integrated educational environment: proceedings.* (2011). Kyiv : Universitet "Ukraina". [in Ukrainian]
3. Astoians, M. S., Rossikhina, I. G. (2009). Social inclusion: an attempt of socialization and operationalization of the concept. *Izvestia Yuzhnogo federalnogo universiteta. Pedagogicheskie nauki*, 12, 51–58. [in Russian]
4. Zmeyov, S. I. (2002). *The technology of adult learning: study guide.* Moscow : IZ "Akademiiia". [in Russian]
5. Lukianova, L. B. (2011). *The concept of adult education in Ukraine.* Nizhyn: PP Lysenko M.M. [in Ukrainian]
6. Kuchyna, K. O. (2016). Specific features of teaching adults with disabilities. *Naukovyi visnik Melitopolskoho*

6. Кучина К. О. Особливості навчання дорослих людей з інвалідністю / К. О. Кучина // Науковий вісник Мелітопольського державного педагогічного університету імені Богдана Хмельницького. Серія: Педагогіка. – 2016. – Вип. 1(16). – С. 240–247.
7. Ліхоносова Г. С. Місце феномену соціального відторгнення в сучасних соціально-економічних трансформаціях / Г. С. Ліхоносова // Науковий вісник Мукачівського державного університету. Серія «Економіка». – 2015. – Вип. 2(1). – С. 48–53.
8. Міжнародні дні освіти дорослих в Україні [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.mdpu.org.ua/new/uk/component/content/article/2864.html> (20. 06. 2017).
9. Національна доповідь: людський розвиток 2011 р. «Україна: на шляху до соціального залучення» / за ред. Е. М. Лібанової. – К.: ПРООН в Україні, Інститут демографії та соціальних досліджень ім. М. В. Птухи. – 124 с.
10. Основы андрагогики: учебное пособие для студ. высш. пед. учеб. заведений / под ред. И. А. Колесниковой. – Москва : АКАДЕМА, 2007. – 120 с.
11. Пехота О. М. Андрагогічні проблеми в підготовці викладачів для системи післядипломної педагогічної освіти / Пехота О. М., Пуцов В. І., Набока Л. Я. та ін. – Чернівці : Букрек, 2006. – 96 с.
12. Прийма С. Освіта дорослих як ефективний механізм соціального залучення / С. Прийма // Освіта дорослих: теорія, досвід, перспективи. – 2014. – Вип. 2. – С. 68–79.
13. Саламанкская декларация. Рамки действий по образованию лиц с особыми потребностями, приняты Всемирной конференцией по образованию лиц с особыми потребностями: доступ и качество (Саламанка, Испания, 7-10 июня 1994 г.). – К., 2000. – 21 с.
14. Шевцов А. Г. Освітні основи реабілітології: монографія / Андрій Гаррійович Шевцов. – К.: «МП Леся», 2009. – 484 с.
15. Шевцова Е. В. Специфика образования взрослых инвалидов [Электронный ресурс] / Е. В. Шевцова. – Режим доступа : <http://cprsob.ru/load/17-1-0-77> (20. 06. 2017).
16. *derzhavnoho pedahohichnoho universitetu imeni Bohdana Khmelnytskoho. Seriya: Pedahohika. Issue 1 (16) 2016. 240–247. [in Ukrainian]*
17. Likhonosova, H. S. (2015). The place of the social exclusion phenomenon in modern social and economical transformations. *Naukovyi visnik Mukachivskoho derzhavnoho universitetu. Seriya "Ekonomika". Issue 2(1). 48–53. [in Ukrainian]*
18. *International days of adult education in Ukraine. Retrieved from : <http://www.mdpu.org.ua/new/uk/component/content/article/2864.html> [in Ukrainian]*
19. Libanova, Ye. M., ed. (2011). *The national report: human development in 2011 "Ukraine: on the way to social inclusion"*. Kyiv : PROON v Ukraini, Institut demografii ta sotsialnih doslidzhen im. M.V. Ptukhi. [in Ukrainian]
20. Kolesnikova, I. A., ed. (2007). *Basics of andragogy: study guide*. Moscow : АКАДЕМА. [in Russian]
21. Pekhota, O. M. (2006). *Andragogical problems in teacher training for the system of postgraduate pedagogical education*. Chernivtsi : Bukrekh. [in Ukrainian]
22. Pryima, S. (2014). Adult education as an effective mechanism of social inclusion. *Osvita doroslykh: teoriia, dosvid, perspektyvy. Issue 2. 68–79. [in Ukrainian]*
23. The Salamanca Statement (2000). *Framework for Action on Special Needs Education accepted by the International Conference on Education of People with special Needs: access and quality (Salamanca, Spain, 7 – 10 June 1994)*. Kyiv. [in Russian]
24. Shevtsov, A. H. (2009). *Educational basics of rehabilitology: monograph*. Kyiv : "MP Lesia". [in Ukrainian]
25. Shevtsova, E. V. *Specific features of educating adults with disabilities*. Retrieved from: <http://cprsob.ru/load/17-1-0-77>

Рецензент: Приходько М.І. – д.пед.н., професор

Відомості про автора:
Кучина Катерина Олегівна

kuchina.e.o@gmail.com
Мелітопольський державний педагогічний університет імені Богдана Хмельницького
вул. Гетьманська, 20, м. Мелітополь,
Запорізька обл., 72312, Україна

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1913>

Матеріал надійшов до редакції 06. 06. 2017 р.
Прийнято до друку 23. 06. 2017 р.

Information about the author:
Kuchyna Kateryna Olehivna

kuchina.e.o@gmail.com
Melitopol Bohdan Khmelnytsky
State Pedagogical University
20 Hetmans'ka St., Melitopol,
Zaporizhia region, 72312, Ukraine

doi: <http://dx.doi.org/10.7905/nvmdpu.v0i18.1913>

Received at the editorial office 06. 06. 2017.
Accepted for publishing 23. 06. 2017.